

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΚΟΪΟΥ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΓΕΡΟΝΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

ΙΕΡΑ ΜΕΓΙΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
Α. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ	
1. Ἡ ἐμπειρία στὴν φιλοσοφία καὶ τὴν θεολογία	21
2. Τὸ ἀνθρωπολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς θεολογικῆς ἐμπειρίας.....	35
Β. Η ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ	
1. Ἡ ἐμπειρικὴ θεολογία καὶ ἡ μεθοδολογία της	45
2. Ἐπιστημονικότητα τῆς ἐμπειρικῆς θεολογίας.....	89
3. Ἡ χρησιμότητα τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας	96
Γ. Η ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΩΣ ΚΑΡΠΟΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ	
1. Ἡ διαμόρφωση τῆς δογματικῆς συνειδήσεως	108
2. Τριαδικὸ δόγμα.....	111
2. 1. Ἡ ἐμπειρία τῆς ἀποκάλυψης τῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς πηγὴ τῆς τριαδολογικῆς διδασκαλίας	112
2. 2. Ἡ ἀντινομικότητα τοῦ τριαδικοῦ δόγματος στὶς κατηγορίες τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς.....	114
2. 3. Τὸ ἠθικὸ νόημα τοῦ τριαδικοῦ δόγματος.....	121
3. Χριστολογικὸ δόγμα.....	125
3.1. Ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία ὡς ἐμπειρικὴ διάσταση τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος	126

3.2. Ἡ ἀντινομικότητα τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος	131
3.3. Τὸ ἠθικὸ νόημα τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος....	134
4. Ἐκκλησιολογία.....	142
4.1. Ὁ καθολικὸς καὶ παγκόσμιος χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Γέροντα Σωφρόνιο	144
4.2. Ἡ λειτουργικὴ-ὑποστατικὴ προσευχὴ ὡς ἡ ἀνώτερη μορφή ἐμπειρικῆς γνώσης τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ δόγματος.....	148
4.3. Ἡ ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν ποιμαντικὴ διακονία	159

Δ. ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

1. Ἡ Ἱερὰ Παράδοση ὡς «διαμονὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» καὶ ἡ σχέση της μὲ τὴν Ἁγία Γραφή	167
2. Ἡ ἀξία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ.....	171
3. Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπὸ ἓναν ἐμπειρικὸ θεολόγο.....	175

Ε. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΥΠΟ ΤΟ «ΠΡΙΣΜΑ» ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ

1. Τὸ κακὸ ὅπως ἐμφανίζεται στὴν σύγχρονη ἱστορία καὶ ἡ μοναδικὴ διέξοδος ποὺ ὑπάρχει.....	192
2. Ἡ ἐλευθερία τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ Εὐαγγελίου	198
3. Μοναχισμὸς καὶ κόσμος	203

ΣΥΝΟΨΗ..... 209

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....

223

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ μακάριος Γέροντας Σωφρόνιος τοῦ ᾿Εσσεξ, ἀγιορείτης μοναχός καὶ κορυφαῖος ὀρθόδοξος θεολόγος τοῦ 20οῦ αἰώνα, προβάλλει στὶς ἡμέρες μας ὡς λαμπρός ὁδηγός γιὰ τὴν βίωση καὶ παρουσίαση τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ ζωῆς.

Ὁ Γέροντας Σωφρόνιος δὲν θεολογοῦσε ἀκαδημαϊκά, ἂν καὶ ἐκτιμοῦσε πολὺ τὴν ἀκαδημαϊκὴ θεολογία, ὅταν αὐτὴ συνδυαζόταν μὲ τὴν ζῶσα πίστη. Εἶχε παραλάβει τὴν ὁδὸ τῆς αὐθεντικῆς θεολογήσεως ἀπὸ ἀπλανῆ καὶ ἔμπειρο ὁδηγό, τὸν ἅγιο Σιλουανὸ τὸν Ἀθωνίτη. Θεωροῦσε ὅτι ἡ γνωριμία καὶ ἡ σχέση του μὲ τὸν ἅγιο Σιλουανὸ ἦταν ἡ μεγαλύτερη εὐλογία τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν. Ἡ θεολογία του ἦταν ἀπόρροια τῆς προσευχῆς του καὶ ἡ προσευχὴ τῆς ὑπακοῆς του. Διῆλθε ἐν Χάριτι ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς πνευματικῆς τελειώσεως. ᾿Εγινε ὁ αὐθεντικὸς θεολόγος, γιατί καὶ ἡ ἐπιμέλειά του στὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν, ἡ ὑπακοή του πρὸς τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα ἦταν αὐθεντικὴ. Ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν εἶχε γίνῃ τὸ εἶναι τῆς ζωῆς του. Ἡ θεολογία του ἦταν ἐμπειρικὴ, γιατί εἶχε προσωπικὴ ὑπαρξιακὴ κοινωνία μὲ τὸν Θεὸ μέσα στὸ ἄκτιστο φῶς.

Ἡ θεολογία του χαρακτηρίζεται κυρίως γιὰ τὴν πρόταξη τῆς ὑποστατικῆς ἀρχῆς στὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ στὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ κεντρικὸ ἄξονα τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ζεῖ καὶ ἀναλύει τὴν αἰώνια ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου στὴν διαχρονικὴ τῆς βάση καὶ προοπτικὴ. Ὁ ἄνθρωπος, ποὺ δημιουργή-

θηκε «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ, ὀλοκληρώνεται ὡς πρόσωπο-ὑπόσταση, ὅταν συμπεριλάβει μέσα του ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ κατὰ Χάρη τὴν θεότητα ἔχοντας ὡς πρότυπο τὸν Χριστό. Ἔτσι ἀποκαλύπτεται καὶ ἡ χριστιανικὴ παγκοσμιότητα, ποὺ ἔρχεται νὰ δώσει τὴν ἀπάντηση στὸν γνήσιο πόθο γιὰ παγκοσμιότητα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Τὰ κείμενα τοῦ Γέροντος δὲν εἶναι εὐκόλα προσπελάσιμα γιὰ ὅσους δὲν ἔχουν κάποια σχετικὴ βιωματικὴ ἐμπειρία, γιὰτὶ περιγράφουν σπάνιες καὶ ὑψηλές πνευματικὲς καταστάσεις. Γι' αὐτὸ νομίζομε, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ μελέτη τῆς σχέσεως μεταξὺ ἐμπειρικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ὄχι λογικὰ, ἀλλὰ θεολογικὰ, τὰ συγγράμματα τοῦ μακαρίου Γέροντος. Πιστεύομε ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ παρόντος πονήματος, ὁ ἀγαπητός μας δρ. Νίκος Κόϊος, ὀριοθετεῖ ἐπιτυχῶς τὴν σχέση αὐτὴ δίνοντας βέβαια τὸ προβάδισμα στὴν ἐμπειρία. Παράλληλα μέσω ἀντιπροσωπευτικῶν κειμένων τοῦ Γέροντος παρουσιάζει τοὺς καρποὺς τῆς ἐμπειρικῆς θεολογίας καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας ποὺ βοηθοῦν στὴν ἔκφραση καὶ ἀφομοίωση τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας.

Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς
Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου

f 'δοκιμ. 'Εβραϊμ

Α. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

Ἀπὸ τὴν συχνότητα τῆς χρήσης τοῦ ὄρου «ἐμπειρία» στὰ ἔργα τοῦ Γέροντος Σωφρονίου μπορεῖ κανεὶς εὐκόλα νὰ καταλάβει τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς ἔννοιαις στὴν διδασκαλία του¹³. Στόχος βέβαια τῆς δικῆς μας μελέτης εἶναι νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἐμπειρία σὲ σχέση μὲ τὴν θεολογία τοῦ συγγραφέα. Θεωρήσαμε ὅμως σκόπιμο αὐτὸ τὸ πρῶτο κεφάλαιο ὡς εἰσαγωγικὸ νὰ τὸ ἀφιερῶσουμε ἀποκλειστικὰ στὴν ἔννοια τῆς ἐμπειρίας, τονίζοντας κυρίως τὴν διαφορὰ τῆς σημασίας καὶ τοῦ ρόλου της ἀνάμεσα στὴν θεολογία καὶ τὴν φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ σκέψη.

1. Ἡ ἐμπειρία στὴν φιλοσοφία καὶ τὴν θεολογία

Στὴν καθιερωμένη φιλοσοφικὴ σκέψη ἡ ἐμπειρικὴ γνώση εἶναι γνώση ἡ ὁποία ἀποκτιέται μὲ τὴν ἀμεση ἐποπτεία τῶν πραγμάτων, εἴτε αὐτὴ ἀναφέρεται στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε στὸν ἐσωτερικὸ. Ἡ ἐμπειρία ἀντιτίθεται σὲ κάθε γνώση ἡ ὁποία στηρίζεται στὴν παράδοση ἢ εἶναι προϊὸν τῆς ἰδεατῆς σκέψης. Γι'

13. Βλ. Ἀρχιμ. Σωφρονίου, Ὁψόμεθα τὸν Θεόν, Ἀναλυτικὸ εὐρετήριον Ὀνομάτων καὶ Πραγμάτων, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1993, σ. 48, 49.

αὐτὸν τὸν λόγον ἢ ἐμπειρικὴ γνώση στοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ἐθεωρεῖτο ὡς γνώση ἀπατηλή. Γιὰ πρώτη φορά ἢ ἐμπειρία ἀποκτᾶ μεγαλύτερη σημασία στὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος τὴν χαρακτηρίζει ὡς τὸ μέσο «δι' οὗ τὴν καθ' ὅλου λαμβάνομεν ἐπιστήμην»¹⁴. Σημειώνει ὅμως ὁ φιλόσοφος αὐτὸς ὅτι ἢ ἐμπειρία μᾶς διδάσκει μόνον τὸ τί ὑπάρχει καὶ ὄχι τὸ γιατί ὑπάρχει¹⁵. Διαπιστώνει δηλαδή τὴν ἀδυναμία τῆς ἐμπειρικῆς γνώσης νὰ εἰσχωρήσει στὴν μεταφυσική. Οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐμπειριοκράτες, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους εἶναι οἱ Ἐπικούρειοι, στοὺς ὁποίους ἢ ἐμπειρικὴ γνώση καταλήγει νὰ γίνεται αἰσθησιοκρατία¹⁶.

Στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον ἢ θεμελίωση τῆς ἐμπειριοκρατίας ὡς γνωσιολογικῆς μεθόδου ἀρχίζει μὲ τὸν Francis Bacon. Στὸν ἀντίποδα τῆς δυτικῆς σχολαστικῆς σκέψης, ὁ φιλόσοφος αὐτὸς ἀντιτάσσει τὴν μεθοδικὴ ἐμπειρία καὶ τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο¹⁷. Κύριο χαρακτηριστικὸ σὲ αὐτὴν τὴν μέθοδο εἶναι ὁ πειραματισμός, ὁ ὁποῖος θεμελιώνει τὴν γνώση τῶν πραγμάτων μέσα ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τοῦ πειράματος. Ἡ ἐμπειριοκρατία δεσπόζει ἔκτοτε στὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ μέχρι τὶς ἡμέρες μας ἔχοντας ἔνθερους ὑποστηρικτὲς ἀλλὰ καὶ ἀντιπάλους. Στὴν συντριπτικὴ πλειοψηφία πάντως ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες πορεύ-

14. Φυσικὰ 2, 3.

15. Μετὰ τὰ Φυσικὰ I, 1, 981, α15.

16. Χρήστου Θεοδωρίδη, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα, σ. 38-40.

17. Νίκου Αὐγελῆ, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 248-249.

ονται πρὸς τὴν γνώση μέσω τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς κτιστῆς πραγματικότητας, χωρὶς νὰ ἀφήνουν περιθώρια γιὰ προσέγγιση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς μέσω τῆς ἐμπειρίας. Θὰ μπορούσε κανεὶς σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ ἐπισημάνει ὅτι ὅσοι ἀπὸ τοὺς Διαφωτιστές (οἱ ὁποῖοι ἦταν κατ' ἐξοχὴν ἐμπειριοκράτες) δὲν ἦταν «ἄθεοι», δήλωναν ντεϊστές¹⁸.

Ὁ ἐπιστήμων καὶ φιλόσοφος ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ εἰσήγαγε τὴν ἐμπειρία ὡς μόνη μέθοδο προσέγγισης τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καὶ ἐπομένως τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας εἶναι ὁ William James, «πατέρας» τοῦ Πραγματισμοῦ. Ὁ James παραδέχεται ὅτι ὁ Πραγματισμὸς δὲν εἶναι κάτι τὸ καινούργιο καὶ ὅτι ἐνυπῆρχε σὲ πρῶιμη μορφή τόσο στὴν σκέψη τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἰδιαίτερα τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅσο καὶ στοὺς νεωτέρους Locke, Berkeley καὶ Hume. Στόχος τῆς πραγματιστικῆς σκέψης εἶναι νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀφαιρετικῆς διανόησης, τῶν a priori κρίσεων, τῶν παγιωμένων καὶ ἀμετάβλητων ἀρχῶν καὶ τῶν «κλειστῶν» συστημάτων. Ἀναζητᾶ τὴν συγκεκριμένη πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἐμπεριέχει τὴν σαφὴ αἴσθησι τῆς ἐπάρκειας καὶ τῆς ὀρθότητος¹⁹. Γενικότερα ὁ πραγματισμὸς ὡς γνωσιολογικὴ μέθοδος κεῖται στὸν ἀντίποδα τῆς νο-

18. Θρησκευτικὴ ὁμάδα ἡ ὁποία ἀπέκλειε κάθε ἐπικοινωνία τοῦ κτιστοῦ κόσμου μὲ τὸν ἄκτιστο Θεό, ἀπορρίπτοντας ἔτσι κάθε ἐκδήλωση θρησκευτικῆς ζωῆς.

19. William James, *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking*, New York 1907, σ. 20.

ησιαρχίας, τῆς ὁποίας οἱ διάφορες ἐκφάνσεις (ρασιοναλισμός, δογματισμός κ.λ.π.) συμπυκνώνονται στὸν ὄρο intellectualismus²⁰. Γιὰ τὸν φιλόσοφο αὐτόν, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε καὶ ἰδιαίτερο σύγγραμμα γιὰ τὴν θρησκευτικὴ ἐμπειρία²¹, οἱ ἀλήθειες ποὺ περισσότερο μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίσουμε εἶναι οἱ ἀλήθειες ποὺ αἰσθανθήκαμε καὶ ζήσαμε πρὶν τὶς σκεφθοῦμε. Τὸ τί εἶναι ἀληθινὸ κρίνεται ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά του, καὶ τελικὰ πραγματικὰ ἀληθινὸ εἶναι ὅ,τι προάγει τὴν ζωὴ καὶ ἰδιαίτερα τὴν «πνευματικὴ»²².

Ἄν καὶ ὁ James στὴν διδασκαλία του ἀφήνει ἀρκετὰ περιθώρια γιὰ τὴν θέση τῆς ἐμπειρίας στὴν μετα-φυσικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὄντας ὁ ἴδιος ἔξω ἀπὸ ὅ,τι ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία ὀνομάζει πνευματικὴ ἐμπειρία, παραμένει κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωποκεντρικὸς ὡς πρὸς τὴν γνώση τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτόν ἡ ἀληθὴς πραγματικότητα βρίσκεται στὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καὶ σὲ αὐτὴν τὴν τελευταία πρέπει νὰ τὴν ἀναζητᾶ κανεῖς. Ὄντας ὁ ἴδιος ψυχολόγος θεωρεῖ σὲ ὅλο του τὸ ἔργο τὴν θρησκευτικὴ ἐμπειρία κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ψυχολογίας. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὑποκειμενικότητα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος-ἐμπειρίας ἐπέχει θέση πραγματικότητας στὴν συνείδηση τοῦ θρησκευομένου²³.

20. Ε. Π. Παπανούτσου, *Γνωσιολογία*, Ἀθήνα 1962, σ. 249.

21. William James, *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*, 1902.

22. Ὁ.π., σ. 3

23. "It is as if there were in the human consciousness a sense of reality, a feeling of objective presence, a perception of what we may call 'something there,' more deep and more general

Σὲ ὄσους τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ τὸν κίνδυνο σύγχυσης τοῦ αὐθεντικοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος μὲ ψυχοπαθολογικὲς καταστάσεις, ἰσχυρίζοταν, χωρὶς νὰ ἀποκλείει τὴν συνύπαρξιν ψυχοπαθογένειας καὶ θρησκευτικῆς ἐμπειρίας²⁴, ὅτι δὲν ἔχει τόση σπουδαιότητα ἢ προέλευση τοῦ συναισθήματος—ἐμπειρίας, ὅση τὸ ἀποτέλεσμα, ἐννοούμενο ὡς καρπὸς τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας. Γιὰ τὸν James οἱ καρποὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας εἶναι ὅ,τι καλύτερο ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἢ ἀνθρώπινη ἱστορία²⁵. Τὸ σύνολο τῶν καρπῶν αὐτῶν τὸ περιλαμβάνει στὸν ὄρο «ἱερότητα»²⁶, ἢ ὁποῖα ἔχει μέσῳ τῶν κοινῶν χαρακτηριστικῶν της σὲ ὅλες τὶς θρησκείες παγκόσμιον χαρακτήρα. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς «ἱερότητας» κατὰ James, ὅπως φανερώνονται στὴν κατ' ἐμπειρία θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ὁ ἀσκητισμὸς, ἢ δύναμη τῆς ψυχῆς, ἢ ἠθικὴ καθαρότητα καὶ ἢ φιλανθρωπία²⁷.

Παρὰ τὸ γεγονὸς βέβαια ὅτι ὁ James ἀναδεικνύει τὴν ἀξία τῆς ἐμπειρίας ὡς πηγῆς γνώσεως ἰδιαίτερα στὴν θρησκευτικὴ ζωὴ, οἱ θέσεις του ἀπέχουν κατὰ

than any of the special and particular 'senses' by which current psychology supposes existent realities to be originally revealed.”, *The Varieties of Religious Experience*, σ. 58.

24. Ὁ.π., σ. 22-24.

25. Ὁ.π., σ. 259.

26. Μεταφράζουμε ἔτσι τὸν ἀγγλικὸ ὄρο «saintliness», τοῦ ὁποῖου τὸ ἀκριβέστερο ἴσως ἀντίστοιχο θὰ ἦταν «ἀγιότητα». Ἐπειδὴ ὡστόσο ὁ James κρίνει ἀρνητικὰ τὴν παραδοσιακὴ ἔννοια τοῦ «Ἀγίου», ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε στὸν Καθολικισμὸ (πρ-βλ. Ὁ.π., σ. 330), προτιμοῦμε ἐδῶ τὸν ὄρο «ἱερότητα».

27. William James, *The Varieties of Religious Experience*, σ. 271-274.

πολύ από τήν όρθόδοξη θεώρηση τής έμπειρίας. Η προσέγγιση του θέματος κυρίως από ψυχολογική και φιλοσοφική πλευρά, καθώς και ή προσπάθειά του να εξετάσει τήν θρησκευτική έμπειρία ως παγκόσμιο φαινόμενο, τόν όδηγούν αναπόφευκτα σε συγκρητισμό. Πέραν τούτου φαίνεται ότι κατά πάσα πιθανότητα δέν γνωρίζει τήν όρθόδοξη θεολογία, αφού πουθενά δέν τήν λαμβάνει υπόψη του. Οί κρίσεις του για τόν Χριστιανισμό περιστρέφονται αποκλειστικά γύρω από τόν Ρωμαιοκαθολικισμό και τόν Προτεσταντισμό. Οί ιστορικές του αναφορές και τά παραδείγματα τά όποια χρησιμοποιεί ως πρότυπα άντλοῦνται αποκλειστικά από τά δυό αύτά ρεύματα²⁸. Η ιδιότητά του ως προτεστάντη τόν ώθει να αξιολογεί τήν ποιότητα και πιστότητα τής έμπειρίας στο άτομικό επίπεδο. Πιστεύει ότι ή έμπειρία στην έπαφή με τó θείο έχει αύθεντικό χαρακτήρα, μόνον όταν συντελείται στο άτομικό επίπεδο, έξω από κάθε μορφή θεσμοποιημένης θρησκείας, όπως ή Έκκλησία²⁹. Στην θέση τής Έκκλησίας, ή όποία στην Όρθοδοξία είναι ό μοναδικός φορέας που πιστοποιεί τήν γνησιότητα τής έμπειρίας του ανθρώπου στην έπαφή του με τó θείο, ό James επιλέγει τó άτομο, τó όποιο στην συνέχεια με τήν «μεταμορφωμένη» προσωπικότητά του έπηρεάζει και τήν ανθρωπότητα. Σύμφωνα με αύτό τó σκεπτικό δίνει στο «θείο» έναν εύρο χαρακτηρισμό που να μπορεί να συμπεριλάβει όλες τις μορφές θρησκευτικότητας³⁰.

28. Ό.π., σ. 211.

29. Ό.π., σ. 31.

30. "We must interpret the term 'divine' very broadly, as